

PRAŽSKÝ SBORNÍK HISTORICKÝ

THE PRAGUE HISTORICAL
REVIEW

XLV

SCRIPTORIVM

Praha 2017

Šéfredaktorka: PhDr. Olga Fejtová, Ph.D.

Výkonní redaktoři: PhDr. Olga Fejtová, Ph.D. – prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.

Vědecká tajemnice redakce: Nina Lohmann, M.A., Ph.D.

Redakční rada:

PhDr. Zdeněk Dragoun, doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc., PhDr. Olga Fejtová, Ph.D.,
doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc., Mgr. Petr Jíša (předseda), doc. PhDr. Václav
Ledvinka, CSc., Dr. Robert Luft, prof. PhDr. Jaroslav Pánek, DrSc., prof. PhDr.
Jiří Pešek, CSc., prof. PhDr. Lubomír Slavíček, CSc., PhDr. Martin Svatoš, CSc.,
prof. Dr. Janusz Tandeci, Mgr. Hana Vobrátilková, Ph.D., Prof. Dr. Karl Vocelka

Tento svazek lektorovali:

PhDr. Marek Ďurčanský, Ph.D., doc. PhDr. Ivana Ebelová, CSc., doc. PhDr.
Ludmila Hlaváčková, CSc., prof. PhDr. Zdeňka Hledíková, CSc., Mgr. Jan Hrdina,
Ph.D., Dr. Ralph Melville, prof. PhDr. Zdeněk R. Nešpor, Ph.D., PhDr. Anita
Pelánová, Ph.D., prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc., PhDr. Zdeněk Pousta, Mgr. et
PaeDr. Petr Rak, Ph.D., prof. PhDr. Eva Semotanová, DrSc., prof. PhDr. Lubomír
Slavíček, CSc., prof. PhDr. Petr Sommer, CSc., DSc., prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.,
PhDr. Klára Woitschová, Ph.D.

© Archiv hlavního města Prahy, 2017

© Scriptorium, 2017

ISBN 978-80-86852-75-1 (Archiv hl. m. Prahy)

ISBN 978-80-88013-67-9 (Scriptorium)

ISSN 0555-0238

*Sborník je zařazen na European Reference Index for the Humanities
and the Social Sciences (ERIH PLUS)*

OBSAH

Editorial	5
Studia et commentationes	
JIŘÍ SMRŽ, Cech pražských mečířů v letech 1731–1860	9
ALŽBĚTA LAŇOVÁ, Vývoj chirurgické profese od období pozdního středověku do roku 1848 na území Prahy	59
JAN MOKRE, Über Joseph Daniel von Huber (1730/31–1788) und seine kartographischen Werke unter besonderer Berücksichtigung der perspektivischen Pläne von Prag und Wien [Josef Daniel Huber (1730/31–1788) a jeho kartografická díla se zvláštním přihlédnutím k perspektivním plánům Prahy a Vídně]	123
PAVLA SAVICKÁ, Kulturní diplomacie na Příkopech: vzestup a pád Společenského klubu v Praze	173
Materialia	
ROBERT GÁJA, K možnostem rekonstrukce farních hranic na Starém Městě pražském v době předhusitské	205
JAN KILÍÁN, „... von Prag wieder heimkommen“. Pražské obzory Krupských v první polovině 17. století	253
EVA CHODĚJOVSKÁ, Plány Prahy Josefa Daniela Hubera v kontextu pražské kartografie 18. století a jejich role v rámci studia „obrazu Prahy“ v moderní době	273
Ex archivo metropolis Pragae	
JIŘÍ VLASÁK, Fondy pražských živnostenských společenstev a grémií	311
JAN ŠKODA, Městská statistická komise a kancelář	323
Recensiones librorum	
<i>Recensiones complexivae</i>	
NINA LOHMANN, Nacistický urbanismus v hlavních městech střední Evropy ve světle literatury (Varšava, Vídeň, Praha)	339
VOJTĚCH ŠUSTEK, Lidice – historický symbol a skutečnost. Ke kritice a interpretaci pramenů z doby okupace	373

Pragensia

- Jan Klápště, *The Archaeology of Prague and the Medieval Czech Lands, 1100–1600* (*Jiří Pešek*)407
- Ivana Boháčová – Jaroslav Podliska a kolektiv, *Průvodce pražskou archeologií. Památky známé, neznámé i skryté* (*Martin Omelka*) ... 408
- Slovanský klášter Karla IV. Zbožnost, umění, vzdělanost, (ed.) Kateřina Kubínová (*Tomáš Sekyrka*)411
- Jan Hrdina, *Relikvie – Odpustky – Poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy* (*Martin Omelka*) 413
- Ivan Prokop Muchka – Ivo Purš – Sylva Dobalová – Jaroslava Hausenblasová, *Hvězda: Arcivévoda Ferdinand Tyrolský a jeho letohrádek v evropském kontextu* (*Jakub Bachtík*) 415
- Radka Heisslerová, *Malířský cech Menšího Města pražského. Malostranští umělci v 17. a 18. století. Edice* (*Jiří Smrž*) 421
- Lucie B. Petrusová – Alexandr Putík, *Fase pražských židovských rodin z let 1748–1749 (1751). Edice pramene k návratu z tereziánského vypovězení* (*Jiří Pešek*)424
- Gabriela Kalinová – Adam Hnojil a kol., *Malostranský hřbitov, historie a současnost* (*Jan Škoda*)426
- Marek Nekula, *Franz Kafka and His Prague Contexts. Studies on Language and Literature* (*Veronika Jičínská*)429
- Topičův salon 94–99, (ed.) Krystýna Brožová; Topičův salon 06–11, (ed.) Tereza Novotná (*Tomáš Sekyrka*)434
- Ines Koeltzsch, *Praha rozdělená i sdílená: česko-židovsko-německé vztahy 1918–1938* (*Jana Konvičná*) 437
- Jaroslava Čechrdlová, Petr Zenkl. *Jeden z tvůrců československé demokracie; Martin Nekola, Petr Zenkl. Politik a člověk* (*Tomáš Jelínek*)..... 440
- Zdeněk Lukeš, *Praha moderní. Velký průvodce po architektuře 1900–1950. Historické centrum; Zdeněk Lukeš, Praha moderní II. Velký průvodce po architektuře 1900–1950. Levý břeh Vltavy; Zdeněk Lukeš, Praha moderní III. Velký průvodce po architektuře 1900–1950. Pravý břeh Vltavy; Zdeněk Lukeš – Petr Kratochvíl, Praha moderní IV. Velký průvodce po architektuře 1950–2000; Zdeněk Lukeš – Petr Kratochvíl, *Architekturführer Prag. Bauten und Projekte 1900–2000* (*Jiří Pešek*) 451*

Urbana

- Jak psát dějiny velkých měst?, (edd.) Radana Červená – Tomáš Dvořák – Aleš Vyskočil (*Karel Řeháček*).....455
- Juden in der mittelalterlichen Stadt. Der städtische Raum im Mittelalter – Ort des Zusammenlebens und des Konflikts / Jews in the Medieval Town. Urban Space in the Middle Ages – A Place of Coexistence and Conflicts, (edd.) Eva Doležalová et al. (*Jan Hrdina*)459
- Dějiny Brna 2. Středověké město, (ed.) Libor Jan (*Kateřina Jíšová*).....465
- Niels Petersen, Die Stadt vor den Toren. Lüneburg und sein Umland im Spätmittelalter (*Martin Nodl*)467
- Elisabeth Gruber, „Raittung und außgab zum gepew“. Kommunale Rechnungspraxis im oberösterreichischen Freistadt. Edition und Kommentar der Stadtgrabenrechnung (1389–1392) (*Martin Nodl*) ...473
- Gwendolyn Peters, Kriminalität und Strafrecht in Kiel im ausgehenden Mittelalter. Das Varbuch als Quelle zur Rechts- und Sozialgeschichte (*Petr Kreuz*)476
- Ein Fels in der Brandung? Bischof Golser und der Innsbrucker Hexenprozess von 1485, (Hrsg.) Andreas Exenberger (*Petr Kreuz*) 480
- Pardubické smolné knihy 1538–1626. Část 1.–2., (ed.) Jindřich Francek (*Petr Kreuz*)487
- Kriminalregister der Stadt Dresden. Band 1: 1517–1562. Bearbeitet von Mandy Ettelt, (Hrsg.) Thomas Kübler – Jörg Oberste (*Petr Kreuz*) 490
- Libri civitatis VII. Pamětní kniha města Pacova 1473–1712, (ed.) Pavel Holub ve spolupráci s Karlem Kučerou; Libri civitatis IX. Registra památná města Sušice 1550–1628, (ed.) Jan Lhoták ve spolupráci s Karlem Kučerou (*Markéta Růčková*).....493
- Bettina Pfothenauer, Nürnberg und Venedig im Austausch. Menschen, Güter und Wissen an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit (*Marie Buňatová*) 499
- Craftsmen and Guilds in the Medieval and Early Modern Periods, (edd.) Eva Jullien – Michel Pauly (*Jiří Smrž*)505
- Nürnbergers Hochschule in Altdorf. Beiträge zur frühneuzeitlichen Wissenschafts- und Bildungsgeschichte, (Hrsg.) Hanspeter Marti – Karin Marti-Weissenbach (*Markéta Růčková*)..... 510

Muriel Gonzáles Athenas, Kölner Zunfthandwerkerinnen 1650–1750 (<i>Jiří Smrž</i>)	513
Sarah Pichlkastner, Das Wiener Stadtzeichnerbuch 1678–1685. Ein Bettlerverzeichnis aus einer frühneuzeitlichen Stadt (<i>Olga Fejtová</i>)	517
Tříkrát vídeňský akcíz – příklad hodný následování	
(Friedrich Hauer, Die Verzehrungssteuer 1829–1913 als Grundlage einer umwelthistorischen Untersuchung des Metabolismus der Stadt Wien; Friedrich Hauer – Sylvia Gierlinger – Clara Nagele – Jonas Albrecht – Till Uschmann – Maximilian Martsch, Die Wiener Verzehrungssteuer. Auswertung nach einzelnen Steuerposten 1830–1913; Die Versorgung Wiens 1829–1913. Neue Forschungs- ergebnisse auf Grundlage der Wiener Verzehrungssteuer, (Hrsg.) Friedrich Hauer) (<i>Jan Škoda</i>)	521
Ursula Prokop, Zum jüdischen Erbe in der Wiener Architektur. Der Beitrag jüdischer Architektinnen am Wiener Baugeschehen 1868–1938 (<i>Tatána Petrasová</i>)	525
Maurice Cottier, Fatale Gewalt. Ehre, Subjekt und Kriminalität am Übergang zur Moderne. Das Beispiel Bern 1868–1941 (<i>Petr Kreuz</i>)	531
Städte im Krieg – Erlebnis, Inszenierung und Erinnerung des Ersten Weltkriegs, (Hrsg.) Ernst Otto Bräunche – Stephan Sander-Faes; Salzburg im Ersten Weltkrieg. Fernab der Front – dennoch im Krieg, (Hrsg.) Oskar Dohle – Thomas Mitterecker (<i>Jiří Pešek</i>)	536
Jana Nosková, „Proč to vyprávím?“ První polovina 20. století v písem- ných vzpomínkách německých obyvatel Brna. – „Warum erzähle ich das?“ Die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts in schriftlichen Erinnerungen deutscher Bewohner Brünns (<i>Thomas Krzenck</i>)	544
<i>Varia historica</i>	
The Prague Sacramentary. Culture, Religion, and Politics in Late Eighth-Century Bavaria, (edd.) Maximilian Diesenberger – Rob Meens – Els Rose (<i>Kateřina Kubínová</i>)	547
Když císař umírá, (edd.) Jana Kunešová – Petr Přibyl (<i>Thomas Krzenck</i>)	551
Robert Dittmann – Jiří Just, Biblical Humanism in Bohemia and Moravia in the 16th Century (<i>Jaroslav Pánek</i>)	556

Stanislav Tesař et al., Cantantibus organis. Hudební kultura raného novověku ve středoevropských souvislostech. Ad honorem Jiří Sehnal (<i>Jan Pšenička</i>)	558
Religion und Politik im frühneuzeitlichen Böhmen. Der Majestätsbrief Kaiser Rudolfs II. von 1609, (Hrsg.) Jaroslava Hausenblasová – Jiří Mikulec – Martina Thomsen (<i>Olga Fejtová</i>)	562
Marek Nekula, Smrt a zmrtvýchvstání národa. Sen o Slavíně v české literatuře a kultuře (<i>Václav Petrbok</i>)	568
Ines Luft, Eduard Winter zwischen Gott, Kirche und Karriere. Vom böhmischen katholischen Jugendbündführer zum DDR-Historiker (<i>Markéta Krejčová</i>)	572
Tomáš Jelínek, Pojišťovny ve službách hákového kříže. Prosazování německých zájmů v protektorátním pojišťovnictví, arizace pojistek a mezinárodní odškodňování (<i>Renata Košťálová</i>)	577

Archeologica

ZDENĚK DRAGOUN A KOLEKTIV, Archeologický výzkum v Praze v letech 2015–2016	587
Seznam vyobrazení	725
Seznam autorů	733

JIRÍ SMRŽ

CECH PRAŽSKÝCH MEČÍŘŮ V LETECH 1731–1860

Studie se snaží rekonstruovat dějiny mečířského cechu v letech 1731–1860 na základě pozůstatků cechovního archivu a pramenů z proveniencie nadřízených orgánů. Autor tak navázal na svůj dřívější výzkum této profese ve středověku a v raném novověku a dokončil tak ucelený přehled vývoje pražských mečířů v období cechů.

Základním námětem studie jsou dějiny mečířského řemesla coby významného představitele pražské zbrojní výroby. Je přirozené, že ve starším období byly odbytové možnosti mečířů zajištěny charakterem středověkého a raně novověkého válečnictví, jehož hlavními pilíři byly chladné zbraně bodno-sečného charakteru. Jak se však rozvíjelo řemeslo v období, kdy se způsob evropského válečnictví pozvolna proměňoval a začal se ve velkém orientovat na zbraně střelné? Proměna odbytových možností se odehrávala i na úrovni městského obyvatelstva, které v 18. a zejména 19. století přestávalo běžně chodit ozbrojené. Lze tedy mluvit o mečířství v tomto období jako o určitém anachronismu, který tvořil pouze okrajový segment městského hospodářství? Provedený výzkum dokázal, že nikoliv. Výrobní postupy doznaly určité proměny zejména v souvislosti s importy hotových čepelí z německých továren v Solingenu. V důsledku toho spočívala práce mečířských mistrů v 18. a 19. století hlavně ve výrobě košů a závěrečné montáži zbraní.

V Archivu hlavního města Prahy se nachází rukopis pojednání, které roku 1954 sepsala Marie Vávrová-Preisová, dcera posledního pražského mečíře Antonína Preise. Tento spis dosud nebyl ve větší míře vědecky zpracován, a přitom zachycuje svědectví o posledních generacích pražských mečířů. Přílohou samotného pojednání je plánec mečířské dílny spolu s popisem náradí i výrobních technologií. Tyto prameny umožnily exkurz do dílny posledních pražských mečířů z rodu Preisů, kteří dlouhodobě udržovali vysokou úroveň pražské mečířské produkce. S postupnou proměnou výrobního procesu souvisel i rozvoj ozdobných technik, zejména povrchových (gelbbrenování, zlacení, niklování). Celkově se proto produkce závěrečného období pražského mečířského cechu orientovala na jinou klientelu než v předešlém období – na vojenské důstojníky, úředníky a příslušníky vyšších společenských vrstev.

Druhým cílem práce bylo na příkladu pražských mečířů představit možnosti, které výzkum cechů v poslední fázi jejich vývoje skýtá. Časový rozsah vedeného výzkumu je dán nejvýznamnějšími legislativními mezníky ve vývoji českých cechů a obecně tak vymezuje nejmladší fázi v jejich vývoji. Toto období badatelé tradičně označují jako dobu úpadku cechů, a proto je velmi často opomíjejí. Je to poněkud paradoxní situace, neboť z této éry pochází většina dochovaných pramenů cechovní provenience.

Velký prostor je věnován popisu pramenné základny, kterou lze pro sledované období velmi snadno systematizovat. Postupující státní reglementace způsobila, že některé typy agend přešly na nadřízené orgány městské či zemské správy. Prvořadou výpovědní hodnotu má původní cechovní archiv, který je s ohledem na osudy cechovních písemností v 19. a 20. století potřeba rekonstruovat napříč archivními fondy a sbírkami městského archivu. To se v případě pražských mečířů částečně povedlo. Existence dochovaných artikulí a úředních knih, popřípadě dalšího aktového materiálu včetně osobních dokladů jednotlivých členů, nám umožňuje oproti starším obdobím zjišťovat, jak byla pravidla předepsaná v normálních dodržována v každodenním životě řemeslnické organizace a jejich členů. Zvláště knihy evidující členy cechu nám dovolují provést analýzu věkové skladby učednického dorostu, tovaryšstva i mistrů, zkoumat jejich původ nebo náboženství a někdy i rodové zázemí. V některých případech lze dokonce rekonstruovat i osudy jednotlivých řemeslníků či celých rodin. V případě mečířů se jedná zejména o rodinu Preisových, kteří prokazatelně provozovali mečířské řemeslo déle než 150 let.

Zkoumáme-li dějiny pražských mečířů a jejich organizace, zjišťujeme, že není na místě hovořit o úpadku cechu ani řemesla jako takového. Přestože je od počátku 19. století patrný postupný pokles počtu dílen, zájem o vyučení po sledovanou dobu neustával. Starší mistři (cechmistři) až do zániku cechovního systému tvrdě potírali veškerou nelegální konkurenční činnost necehovních mistrů, tzv. fušerů. Až do konce své existence si pražský cech dokonce udržel výsadní postavení organizace sdružující i mimopražské mistry. Studie rovněž přináší řadu dat pro historickou demografii a statistiku, která by bylo v budoucnu vhodné komparovat s obdobnými údaji jiných kovodělných řemesel či profesí ostatních výrobních oborů.

ALŽBĚTA LAŇOVÁ

VÝVOJ CHIRURGICKÉ PROFESE OD OBDOBÍ POZDNÍHO STŘEDOVĚKU DO ROKU 1848 NA ÚZEMÍ PRAHY

Studie detailněji přibližuje vývoj chirurgické profese od pozdního středověku do poloviny 19. století jak v obecné rovině, tak s přihlédnutím ke specifickým pražským měst. Během této doby se formovaly základy zdravotní organizace a docházelo k postupnému výraznějšímu oddělování chirurgů od ostatních zdravotně hygienických profesí. Práce je místně vymezena teritoriem pražských měst, ačkoli vývoj v českých zemích probíhal většinou analogicky. Praha měla svá specifika, daná jednak jejím postavením hlavního města, ale i díky existenci lékařské fakulty, a tudíž určovala trendy a směřování rozvoje zdravotnické sítě i mimo hranice města v ostatních oblastech českých zemí. Na počátku sledovaného období lze spatřovat různorodou skupinu zdravotně-hygienických profesí spadajících buď pod cechovní organizaci, nebo považovaných za fušerství, ze které se chirurgové postupně vydělili. Důležitou roli hrála v tomto období cechovní organizace, mimo niž nebylo možné tyto živnosti provozovat a na jejichž základech stálo i pražské chirurgické grémium, které dlouho fungovalo v podobě tradičního řemeslného pořádku. To s sebou přinášelo komplikace s jeho začleněním do státem řízené zdravotní organizace a uznáním činnosti chirurgů jako plnohodnotné zdravotní péče ze strany úřadů, lékařské fakulty i samotných lékařů.

Nástup Marie Terezie na trůn je významným mezníkem, který odstartoval novou etapu v řízení státu a způsobu chápání jeho role, hlavně ve vztahu k obyvatelstvu. Zdravotnictví se v druhé polovině 18. století stávalo důležitou složkou státní politiky a zde také tkví počátek organizované zdravotní služby, s čímž souviselo utváření nových výkonných i řídicích orgánů. V první polovině 19. století již vznikaly rysy zdravotní služby, na kterých je zčásti postaveno i dnešní zdravotnictví.

Jako horní časová hranice byl v této studii zvolen rok 1848, který byl mimo jiné hraničním i pro chirurgickou profesi. V roce 1848 bylo ukončeno nižší studium chirurgů na lékařské fakultě a již nebylo možné získat samostatný univerzitní titul z oboru chirurgie.

V daném období tato profese prochází procesem formování, resp. vzniká jako samostatná. Studie představuje základní vývojové trendy zdravotních a hygienických profesí, které směřovaly k vyvinutí chirurgů ve svébytné povolání, a problematiku městských lázní od pozdního středověku. Stěžejní částí práce je přiblížení uskupení chirurgů v pražských městech, tj. pražského chirurgického grémia, jeho členů, fungování apod. Popsán je rovněž charakter chirurgických oficín a proces vzdělávání chirurgů, který prodělal dynamický vývoj. Objasněn je i vztah grémia a chirurgů samotných s lékařskou fakultou a v neposlední řadě je zahrnuto také jejich společenské postavení.

JAN MOKRE

**JOSEF DANIEL HUBER (1730/31–1788) A JEHO
KARTOGRAFICKÁ DÍLA SE ZVLÁŠTNÍM PŘIHLÉDNUTÍM
K PERSPEKTIVNÍM PLÁNŮM PRAHY A VÍDNĚ**

V polovině 18. století se v habsburské monarchii začali kartografických prací ujmát důstojníci a vojenští inženýři, kteří v tomto oboru postupně nahrazovali civilní kartografy. Vojenští tvůrci map nevytvářeli ovšem pouze vojenské mapy, ale také významná zeměpisná zobrazení zemí a plány měst.

Jedním z rakouských vojenských zeměměřičů, za nimiž stály pozoruhodné kartografické počiny, byl Josef Daniel Huber von Hubenthal (narozeny v roce 1730 nebo 1731). Vzdělání získal na renomované c. k. inženýrské akademii ve Vídni, za sedmileté války sloužil jako rakouský vojenský kartograf a později se s důstojnickou hodností podílel ve štábu generálního ubytovatele na josefinském mapování. Nadto nakreslil dva velkoplošné, obsahem i technikou působivé, perspektivní plány Prahy a Vídně, které náleží k nejvýznamnějším grafickým zobrazením měst vůbec.

Huber v průběhu prací na vojenském mapování Čech a Moravy vytvořil ve volném čase a na vlastní náklady perspektivní plán pražských měst o rozměrech přesahujících 5 m², a to ve vojenské perspektivě, resp. v ortogonální projekci. Perokresba z roku 1769 představuje nejdůležitější obrazové a kartografické znázornění Prahy v době pozdního baroka. Dílo následně zakoupila císařovna Marie Terezie a dnes se nachází v mapové sbírce Rakouské národní knihovny ve Vídni. Panovnice poté pověřila Hubera vyhotovením podobného zobrazení pro Vídeň a pro tyto účely jej dokonce uvolnila z prací na vojenském mapování. Perspektivní perokresebný plán Vídně o velikosti téměř 15 m² kartograf dokončil v květnu 1773 a předal jej Marii Terezii. Toto dílo, které se nachází v grafické sbírce Albertiny ve Vídni, patří k nej přednějším, nejkvalitnějším a nejpůsobivějším perspektivním ztvárněním podoby měst v 18. století.

Huber poté obdržel (na rozdíl od zákazu publikace zobrazení Prahy) císařské svolení k multiplikaci vídeňského plánu technikou mědirytu a tisky mohl volně prodávat. Vytvoření měděných matric a tisk byly svěřeny specialistům, kteří práci dokončili na podzim 1778. Zisk z prodeje

díla však nestačil k pokrytí značných výrobních nákladů, takže po hospodářské stránce byl celý podnik prodělečný. V rovině kartografické a umělecké stojí ovšem tento mědiryt na piedestalu světově proslulých grafických reprezentací měst a je zastoupen v předních grafických, resp. kartografických sbírkách.

Roku 1778 získal Huber úředně statut invalidy a byl mu udělen souhlas s odchodem do výslužby s nárokem na penzi. Některé indicie naznačují, že se i nadále věnoval kartografii, výsledky ovšem nevycházely pod jeho jménem. Josef Daniel Huber nakonec 7. března 1788 zemřel ve věku 57 let v nuzných poměrech ve Vídni. Počátky posmrtného ocenění jeho díla se pojí s raným 20. stoletím, kdy se perspektivní plán Prahy dostal do hledáčku badatelů při objevování a zpřístupňování kartografických bohemik ve vídeňských archivech a sbírkách.

PAVLA SAVICKÁ

KULTURNÍ DIPLOMACIE NA PŘÍKOPECH: VZESTUP A PÁD SPOLEČENSKÉHO KLUBU V PRAZE

Společenský klub v Praze je dnes znám zejména ze vzpomínek Julia Firta, který o něm píše v souvislosti se stolní společností Táflrunda, do níž patřili mimo jiné Karel Steinbach, Ferdinand Peroutka, Hugo Haas, Rudolf Jíllovský a Olga Scheinpflugová. Také v řadě dalších prvorepublikových memoárů se o Společenském klubu na Příkopech píše jako o jednom z oblíbených míst tehdejší elity. Díky tomu a díky nostalgii, se kterou na něj vzpomínal Julius Firt, se Společenský klub stal symbolem elegance, stylu a dobrého vkusu první republiky.

Společenský klub založil v roce 1925 Josef Schieszl z kanceláře prezidenta republiky ve spolupráci s Janem Hájkem z ministerstva zahraničních věcí. Do formování klubu se zapojila řada dalších významných osobností, zejména z těsného okolí Edvarda Beneše včetně Karla Čapka. Klub měl působit jako neoficiální reprezentační středisko Československé republiky. Pod různými záminkami ho od počátku až do roku 1938 sponzorovala III. sekce ministerstva zahraničních věcí. Jeho členy se stalo mnoho politiků, diplomatů, intelektuálů, umělců i podnikatelů a armádních důstojníků. Zájem na fungování luxusního klubu mělo také město, které mu pronajímalo tehdy obecní palác Sylva-Tarouccovský. Karel Baxa i Petr Zenkl si ve Společenském klubu drželi funkce ve výboru.

Členové klubu měli v barokním paláci na Příkopech k dispozici restauraci, čítárnu, kuřárnu, hernu a řadu salonků, které hojně využívaly různé společnosti, mezi jinými například česká pobočka PEN-klubu. Pořádaly se tam odpolední čaje, debatní večery, reprezentační večeře i večírky. Jedním z hlavních cílů klubu bylo nabídnout méně formální prostory vhodné pro setkávání významných návštěvníků Prahy s vybranou domácí pročeskoslovensky smýšlející společností.

To se dobře dařilo, přestože se Společenský klub často stával předmětem útočných článků v bulvárním tisku, zejména v *Poledním listě* a v *Expresu* Jiřího Stříbrného. Dobrou pověst však Společenský klub nenávratně ztratil v období druhé republiky. Na změnu poměrů ve státě zareagovalo jeho vedení v čele s jednatelem Josefem Schieszlem vyřazením většího množství členů pro neplacení poplatků. Podařilo se jim tak

cíleně vyloučit zejména řadu Židů. Tento krok vyvolal značnou nevoli mezi některými zbylými členy a na začátku roku 1939 vedl k rozpuštění klubu. V Sylva-Tarouccovském paláci ho však rychle nahradil Společenský klub Národní kolo, v jehož čele stál předseda poslanecké sněmovny Jan Malypetr. Po roce přestal fungovat i tento klub. Přes protesty Emila Háchy zabralo jeho místnosti gestapo.

Za první republiky byl Společenský klub součástí promyšlené strategie propagace státu, která plynule navázala na činnost T. G. Masaryka a Edvarda Beneše před vznikem samostatné republiky a nadále vycházela zejména z iniciativy Hradu a ministerstva zahraniční. Zároveň se v něm však podařilo vytvořit autentické společenské centrum české inteligence a uměleckých i politických kruhů. Společenský klub se měl stát československou alternativou věhlasných londýnských klubů, které v mnohém reprezentovaly tradici stabilní demokracie. Jeho založení zapadalo do řady kroků, které podnikli ideoví tvůrci Československa; snad nejlépe by je bylo možné označit Peroutkovým termínem „budování státu“. Jako takový nemohl Společenský klub přežít rok 1938. Jeho další osudy vypovídají mnohé o mentalitě doby a jejích proměnách.

ROBERT GÁJA

K MOŽNOSTEM REKONSTRUKCE FARNÍCH HRANIC NA STARÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ

Záměrem příspěvku je rekonstruovat hranice teritoriálních farností na území Starého Města pražského v předhusitském období. Vzhledem k absenci celkových popisů farních hranic u většiny farností až do konce 16. století byl rozsah farností rekonstruován především na základě sběru dílčích informací o farní příslušnosti domů či farníků v delším časovém horizontu – od 14. století až do porážky českých stavů na Bílé hoře v roce 1620. Pomocná topografická určení domů pomocí lokalizace do farností uvádějí především městské knihy zaznamenávající trhy s domy. Jména farníků, především úředníků zádušní samosprávy, se pak od pozdního středověku opět vyskytují v městských knihách a dále od 16. století v dochovaných zádušních knihách, které vedly orgány farní samosprávy. Bydliště těchto osob pak byla určena na základě topograficky uspořádaných edic městských knih.

Praha patřila ve středověku mezi urbánní centra s nejvyšším počtem farních kostelů. Pro předhusitské období jich lze napočítat 44. Staré Město pražské, které se právně konstitovalo již ve 30. letech 13. století jako první z měst pražského souměstí, se vyznačovalo zároveň nejhustší sítí farních kostelů. Před rokem 1313 jich na jeho území stálo celkem 19 a po tomto roce sloužilo farní správě až do husitských válek 18 kostelů. Původ většiny z nich můžeme klást ještě do předlokačního období. To zřejmě také hrálo významnou úlohu při jejich církevně právní emancipaci, ale zároveň ovlivňovalo určitou teritoriální nevyhraněnost jejich obvodů. Vizitace mohučského arcibiskupa totiž ještě na počátku 14. století zjistila, že značná počet pražských kostelů nemá přesně určené farní hranice. První pokus o vyměření farních hranic dopadl úspěšně jen z části, a proto musela být v roce 1326 nařízena nová limitace, která se na Starém Městě týkala ještě osmi farních kostelů. Většina z nich se nacházela na ploše nejstaršího osídlení v západní části Starého Města. Z této vyměřovací akce se bohužel zachoval pouze jediný popis farních hranic, a to u kostela sv. Benedikta, jehož hranice byly definitivně potvrzeny o deset let později.

Limitace z počátku 14. století určila podobu staroměstských farních hranic až do 20. let 15. století, kdy za husitských bouří zanikly tři farní obvody a byly vždy jako celek přifařeny k sousedním kostelům. Farní hranice zbývajících patnácti staroměstských farních kostelů, stojících nově pod utrakvistickou správou, navazují – kromě některých drobnějších změn – na předhusitský stav a v pramenech se jeví stabilní až do pobělohorských radikálních zásahů ze strany arcibiskupské konzistoře.

Rozdíl v počtu farníků i v sociální skladbě obyvatel byly mezi staroměstskými farnostmi značné. Dvě nejmenší farnosti v předhusitském období tvořilo kolem deseti, respektive dvaceti domů, přičemž celkový počet domů přesahoval ve středověku na Starém Městě jeden tisíc. Přes sto domů pak můžeme napočítat ve čtyřech farnostech. Nositelem kontinuity farnosti a tedy i jejích hranic se stala v pohusitském období samotná farní obec. Silně rozvinutá farní samospráva organizovala život ve farnosti a starala se o kostel a o zádušní jmění. Farní obec zajišťovala, na rozdíl od předhusitského období, nově také faráře a jeho výživu. Z pohledu farních hranic tedy nebylo důležité, zda měla farnost vlastního faráře, nebo zda si jej při obecném nedostatku utrakvistických kněží musela najímat ze sousedních farností.

Po porážce českých nekatolických stavů na Bílé hoře v roce 1620 se katolická církevní správa již nemusela ohlížet na dlouhou tradici farních obvodů a mohla se pustit do rozsáhlé reorganizace farní správy. Ve stejné době navíc došlo k oslabení role patronátu staroměstské obce a ke ztrátě řady významných farních kostelů ve prospěch církevních institucí. Tak mohly být provedeny první radikální zásahy do struktury farností z moci úřední. Později se opakovaly za josefínských reforem a definitivně setřely většinu stop původního uspořádání. Polovina kostelů následně zcela zanikla a funkci ve farní správě si uchovaly pouze čtyři z původních středověkých farních kostelů.

JAN KILIÁN

„...VON PRAG WIEDER HEIMKOMMEN“
PRAŽSKÉ OBZORY KRUPSKÝCH V PRVNÍ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Severočeská Krupka je bývalým hornickým městem na úpatí Krušných hor u hranic se Saskem, v přibližně stokilometrové vzdálenosti od hlavního města Prahy. Urazit tuto vzdálenost ve sledovaném časovém úseku první poloviny 17. století představovalo dva dny na cestě, která vedla přes Teplice či Chabařovice do sedla v Českém středohoří nad Bořislaví a dále přes Lovosice, Budyni nad Ohří (s častým noclehem), Velvary a Tursko až do cíle. Nejčastěji si Krupští najímali placeného formana, někteří trasu urazili na koňském hřbetu. Běžná úřední cesta standardně trvala sedm až deset dnů a spolykala značné prostředky v řádu několika desítek zlatých na vydání (doprava, strava, ubytování) a odměny pověřených delegátů. Na cestách přitom hrozila četná nebezpečí, jež se za třicetileté války ještě zvýšila v důsledku takřka permanentního pohybu různých vojenských jednotek a marodérů či zbojníků na silnicích; nebezpečí ale představovaly i samotné dopravní prostředky (nehody). Od roku 1616 až do počátku 18. století se Krupští do Prahy nejčastěji vypravovali za šternberskou vrchností, do jejího pražského paláce, a za jejími úředníky, především pak za regentem. Dlouhá léta se snažili dosáhnout toho, aby jim Šternberkové vrátili jejich privilegia, a zabránit novotám, které je poškozovaly (odvádění místních dětí do služby v Praze, zřízení panského pivovaru, dosazení vrchnostenského úředníka). Přímo vrchnosti nebo častěji regentovi přivázeli povinné poplatky, předměty z cínu, zvěřinu a ptactvo, dřevo z krupských lesů apod. V Praze ale odváděli i další poplatky, zvláště celním komisařům, a jednali také s dalšími osobami – kromě uvedených s nejvyšším českým mincmistrem či nejvyšším českým bergmistrem, s rentmistry, byli dokonce na audienci u císaře Ferdinanda III. Někteří se podívali rovněž na český zemský sněm. Vzhledem k tomu, že Krupka příslušela pod pražskou arcidiecézi (až do roku 1655), po bitvě na Bílé hoře se v hlavním městě projednávaly rovněž náboženské záležitosti a rekatolizace původně luteránské Krupky – arcibiskup Harrach konfirmoval nové krupské faráře, případně je odvolával a nahrazoval, z Prahy přijížděly reformační komise a i v Praze proběhly vynucené konverze některých krupských vyslanců. Rovněž noví katoličtí učitelé se

rekrutovali asi hlavně z řad pražských absolventů a častými návštěvníky v Krupce byli s výjimkou let stavovského povstání po celou dobu staroměstští jezuité coby majitelé zdejšího původně františkánského kláštera a provozovatelé poutního Bohosudova.

V zájmu lepšího zastupování svých zájmů v Praze a kvůli konzultacím v právních záležitostech si Krupští najímali tzv. sollicitátory – pražské měšťany, ideálně s právnickým vzděláním. Jen málo dokážeme dosud říci o migraci a obchodu mezi Krupkou a Prahou, zdá se však, že obojí bylo spíš zanedbatelné. Díky vlastním návštěvám a naopak návštěvám z Prahy se Krupští dovídali novinky z hlavního města a mnohé z nich se zaujetím sledovali – např. defenestraci pražských místodržících v květnu 1618 nebo válečné počínání v letech 1632 (vytlačení Sasů) či 1648, kdy při švédském vpádu v metropoli zahynul krupský pán František Karel Matyáš ze Šternberka.

Podobná situace byla i v jiném českém pohraničním hornickém městě, v Kašperských Horách (od Prahy vzdálenějších ještě o jeden den cesty), a to včetně najímání pražských měšťanů kvůli zastupování zájmů. Velký rozdíl byl ovšem v tom, že Kašperské Hory zůstaly svobodným královským horním městem a místní delegáti nemuseli putovat za svou vrchností jako Krupští, pro něž právě tyto cesty představovaly nejčastější motivaci.

EVA CHODĚJOVSKÁ

PLÁNY PRAHY JOSEFA DANIELA HUBERA V KONTEXTU PRAŽSKÉ KARTOGRAFIE 18. STOLETÍ A JEJICH ROLE V RÁMCI STUDIA „OBRAZU PRAHY“ V MODERNÍ DOBĚ

Studie navazuje na výsledky kartometrické analýzy provedené v rámci zpřístupňování Huberových plánů na on-line přístupném mapovém portálu towns.hiu.cas.cz/huber v roce 2012 (E. Chodějovská – J. Krejčí 2014). Tato analýza odhalila, že závěry J. Hofmana (Hofman 1944) týkající se vzájemné souvislosti obou plánů nejsou správné: půdorysný plán nebyl bezprostřední předlohou pro plán „pohledový“. Na tomto základě je třeba nyní stavět další výzkum, který povede k odhalení vzájemné souvislosti plánů Prahy 18. století a k definitivnímu určení role Huberova díla v rámci „obrazu Prahy“. Prvním návazným krokem je tato studie, v níž autorka, opírajíc se o postupy historiografie, shromažďuje podklady pro provedení kartometrické analýzy širšího spektra plánů Prahy 18. století a stanování genealogie (K. Lilley), do níž Huberovo dílo bude patřit. Jsou zde prověřeny jednotlivé autorské okruhy plánů Prahy se zaměřením na plány orientované k severozápadu. Množství plánů této orientace (stejně, jakou vykazují plány Huberovy) je vzhledem k logické „čitelnosti“ kartografického obrazu pražské kotliny od jihu k severu překvapivé a tento fenomén lze sledovat od konce 17. až do počátku 19. století. Jde při tom pravděpodobně o orientaci k severozápadu nikoli geografickému, ale magnetickému. To naznačuje, že kartograf svůj plán zaměřil (nebo alespoň prováděl kontrolní měření) přímo v terénu. Autorka tak dospívá k předběžnému závěru, že uvedené plány nemusely být kopiemi jedné společné předlohy ani neměly blízké vzájemné vztahy. Pak by bylo dobře možné a pravděpodobné, že Josef Daniel Huber při pobytu v Praze pořídil dvojí původní zaměření přímo v terénu – tak, jak potřeboval pro svůj plán půdorysný, a tak, jak to vyhovovalo potřebám podkladu pro rozměrný plán „pohledový“. Tuto domněnku potvrdí či vyvrátí další výzkum, který bude muset být realizován kartografy.

Druhá část studie zaměřená do oblasti historiografie podává vysvětlení, proč byla edice tak důležitých plánů Prahy po celé 20. století odkládána a proč nebylo Huberovo dílo dosud zhodnoceno v kontextu „obrazu Prahy“. Klíčem k pochopení je podle autorky zde podrobně představená

geneze nakonec nepublikovaného díla *Atlas Prahy*, které ve dvacátých a třicátých letech 20. století koncipoval a koordinoval Zdeněk Wirth a v němž měly Huberovy plány hrát zásadní roli.

PRAŽSKÝ SBORNÍK HISTORICKÝ

THE PRAGUE HISTORICAL
REVIEW

XLV

Editoři Olga Fejtová a Jiří Pešek.

Redakční a jazyková úprava Nina Lohmann a Jaroslav Havel.

Šéfredaktorka Olga Fejtová.

Překlad resumé do němčiny Nina Lohmann.

Překlad abstrakt a klíčových slov do angličtiny Stephan von Pohl.

Překlad resumé ke studii Jana Mokreho do češtiny Jan Hrdina.

Pro Archiv hlavního města Prahy,
Archivní 6, 149 00 Praha 4 – Chodov,

[HTTP://WWW.AHMP.CZ](http://www.ahmp.cz)

vydalo

SCRIPTORIUM®

spolek pro nekomerční vydávání odborné literatury,

252 41 Dolní Břežany čp. 397

[HTTP://WWW.SCRIPTORIUM.CZ](http://www.scriptorium.cz)

(jako svou 258. publikaci),

v Praze roku 2017.

Redakce za spolek Scriptorium,
grafická úprava a sazba Miroslav Veselka.

Obálka Marek Laštovka.

Vytiskl PBtisk Příbram.

Vydání první. Náklad 500 výtisků.

Počet stran 752 (text) + LII (obrazová příloha),

54 vyobrazení, z toho 45 barevných.

ISBN 978-80-86852-75-1 (Archiv hl. m. Prahy)

ISBN 978-80-88013-67-9 (Scriptorium)

ISSN 0555-0238